

“VELUTI SI DEUS DARETUR”

Prilog raspravi o europskom zaboravu kršćanstva

Boris Vulić, Đakovo

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu
e-mail: vulic@me.com

UDK: 261.6:316.4.063.3(4EU)
Pregledni rad
Primljeno 4/2014.

*Istinито više ne postoji, poslanje se smatra fundamentalizmom,
a sama afirmacija istinitosti uljeva strah ili pobuđuje bojazni.*

M. Pera, Relativizam, kršćanstvo i Zapad, 420.

Sažetak

Članstvo Hrvatske u Europskoj uniji nova je prilika da se na dubljoj razini sagledaju rasprave o povezanosti kršćanstva i Europe. Kao prilog tomu u članku analiziramo promišljanja Marcella Pere o položaju kršćanstva u suvremenom liberalizmu i ujedinjenoj Europi te u sučeljavanju s relativizmom i njegovom praksom multikulturalnosti. Pritom postaje razvidno da ideje današnjeg liberalizma i ujedinjene Europe nisu vjerne svojim izvornim premisama, što dovodi do zaborava kršćanskoga i stvarne neujedinjenosti Europe. Europa se ne može ujediniti bez svoje duše, odnosno bez svoga identiteta koji je konceptualno i povijesno oblikovan kršćanstvom. U tom smislu uočava se bliskost misli agnostika Pere i pape Benedikta XVI.

Ključne riječi: Marcello Pera, kršćanstvo, liberalizam, europski identitet, ujedinjena Europa, relativizam, multikulturalnost.

UVOD

Pitanje križa na javnim mjestima najbolje oslikava duboku problematiku odnosa javnog života Europe prema kršćanstvu kao vjeri i tradiciji koja je najviše prožela i oblikovala europsku povijest. Nekad je križ bio rado viđeni simbol, za vjernike znak spasenja, a za europsku kulturu znak zajedničkog vrela. Danas je tendencija njegova uklanjanja iz javnosti znak marginaliziranja kršćanstva u javnom prostoru Staroga Kontinenta, odnosno dezorijentiranosti i nesigurnosti njegove religiozne dimenzije. Europi se želi dati

novo lice, posve lišeno sjaja njezinih jasnih duhovnih korijena i kršćanske duše.¹

U tom se kontekstu izdvaja teza talijanskog filozofa i političara Marcella Pera, po kojoj u Europi bez Boga Europljani žive bez svoga pravog identiteta.² Iako u tom stavu nije osamljen, njegov glas dobiva na snazi budući da se Pera određuje kao liberal i agnostik, a istovremeno, na razini političko-filozofske refleksije, tvrdi da zaborav kršćanstva i redukcija vjere na privatno uvjerenje dovodi Europu u stanje nepovezanosti i nestabilnosti. Budući da nam se čini kako Perinoj misli dugujemo još prostora, analizirat ćemo ovdje njegovo razumijevanje ključnih laboratorija u kojima se odvija zaborav kršćanskoga te ukazati na njihove slabosti pod vidom doprinosa prevladavanju krize europskog zaborava kršćanskoga.³

1. ETSI DEUS NON DARETUR

1.1. Zaborav kršćanstva u liberalizmu

Suvremeni europski liberalizam prva je stvarnost u kojoj Pera pronalazi zaborav kršćanskoga.⁴ Izvorni liberalizam, u viziji svojih otaca – J. Locka, Th. Jeffersona i I. Kanta – utemeljen je na teističkoj i kršćanskoj matrici temeljnih ljudskih prava, koje je Stvoritelj upisao u ljudsku narav i koja su time neovisna o bilo kojem drugom autoritetu.⁵ Izvan te matrice oci liberalizma nisu nalazili čvrstog uporišta za etičke vrijednosti liberalnog društva.

---

¹ Usp. Ivan Pavao II., *Ecclesia in Europa*, apostolska pobudnica, KS, Zagreb, 2003., 7.

² Šira obrada povijesnog puta europskog identiteta u: M. Valković, *Europa, kršćanstvo i Crkva, Bogoslovska smotra*, 65 (1995.) 3-4, 399-437.

³ Marcello Pera, rođen 1943. godine, talijanski je filozof, senator, nekadašnji predsjednik Senata te, kako zna reći, laik u agnostičkom smislu koji hrani svoj religiozni osjećaj. Više na: <http://www.marcellopera.it> (9. 4. 2014.). Temeljni tekstovi o pitanjima koja nas ovdje zanimaju objavljeni su u: M. Pera, *Zašto se trebamo zvati kršćanima? Liberalizam – Europa – Etika*, Verbum, Split, 2009.). Navedeno će djelo biti okosnica ovoga članka. Vrijednost djela porasla je objavom neuobičajenog pisma pape Benedikta XVI. kojim podržava temeljne Perine teze (usp. *Isto*, 15-16.). Usp. također: Isti, *Relativizam, kršćanstvo i Zapad, Marulić*, 42 (2008.) 3, 402-426.

⁴ Usp. Isti, *Zašto se trebamo zvati kršćanima?*, 17-49.

⁵ Sržni prikaz liberalizma vidi u: D. Miller (ur.), *Blackwelllova enciklopedija političke misli*, sv. 1, Demetra, Zagreb, 2003., 336-341.

Locke i Jefferson bili su deisti, a Kant racionalist.⁶ Sva su trojica bili liberali, ali kršćani. Temeljna ljudska prava i temelje liberalne države ukorjenjivali su u kršćanstvu i Božjoj viziji čovjeka. Možda su bili na neki način antiklerikalci, ali nisu bili agnostici i bezbožnici.⁷

Prema Perinoj analizi: "Oni govore da bez *vjere* u jednakost ljudi, njihovo jednako dostojanstvo, njihovu slobodu i odgovornost, ukratko bez vjere u čovjeka Božje dijete i sliku Božju – što je bit židovsko-kršćanske vjere – liberalizam ne može ni obraniti temeljna i opća ljudska prava ni nadati se da će ljudi živjeti zajedno u liberalnomu društvu. Samo ako se ta prava shvate kao 'Božji dar', da uporabim Jeffersonov izraz, tj. samo ako su to prava ljudi *ukoliko su ljudi*, a ne građani, i stoga samo ako nisu prepušteni samovolji zakonodavaca, nego prije njihovih zakona, dakle *pred-politička*, prava o kojima se *ne pregovara*, dakle koja se *religiozno* čuva, liberali mogu sačuvati jezgru svojega učenja."⁸

Dakle, za oce liberalizma kršćanstvo je pretpolitička pretpostavka liberalnoj teoriji i praksi. No u odnosu na izvorne premise, Pera danas primjećuje bitnu promjenu u razumijevanju liberalnog imperativa društvene stabilnosti: pokidani su mostovi s kršćanskim konceptom dobra i kreposti. Budući da vjera postavlja pitanje zajedničkog temelja vrijednosti, ona u pluralnom društvu predstavlja veliki rizik i postaje zapreka za integraciju i suživot. Vjera je zato društveno beskorisna, povijesno prevladana i, u konačnici, opasna. Stoga joj treba oduzeti javnu dimenziju.⁹ Može biti samo sastavnicom osobnoga, privatnog života, bez utjecaja na društvo i državu.¹⁰

U liberalnoj jednadžbi liberalno se počinje shvaćati kao laičko, odnosno kao ono koje se ne obazire na vjeru i protivi se njezinoj javnoj dimenziji. Europski liberalizam postaje antikršćanski.

⁶ O Kantu pod vidom kršćanske filozofije vidi više u: H. Schondorf, Je li Kant kršćanski filozof?, *Obnovljeni život*, 59 (2004.) 2, 209-217.

⁷ Detaljan prikaz odnosa kršćanstva i liberalizma vidi u: J. Jukić, Kršćanstvo i liberalizam, *Društvena istraživanja*, 4 (1995.) 6, 885-910.

⁸ M. Pera, *Zašto se trebamo zvati kršćanima?*, 48-49.

⁹ Slikovito rečeno, vjera europskog čovjeka za suvremenog je liberala poput pidžame koju on, ako hoće, oblači u svojoj spavaćoj sobi. Usp. *Isto*, 33.

¹⁰ Takvi laicistički sustavi postali su lak plijen diktaturama, jer se ujedinjujuća snaga religije prebacila na naciju (fašizam, nacizam). Zaborav Boga doveo je do zaborava čovjeka. Razum se i ovdje pokazuje krhkim i sklonim, kao i sama vjera, svojim patologijama. Usp. J. Ratzinger, *Europa. Njezini sadašnji i budućni temelji*, Verbum, Split, 2013., 24s.

Europska liberalna država treba se predrazumijevati kao laička i nevjernička, u svojoj javnoj sferi posve neovisna i neutralna spram vjerskih uvjerenja: *etsi Deus non daretur*.¹¹ To je temeljni *credo* »laičke vjere«, odnosno vjere liberalne države u svoj laicitet shvaćen kao *otkupljenje* javne sfere od vjerskog utjecaja i *spasenje* jednakosti svih građana. Teorijski je tako formulirano europsko otpadništvo od kršćanstva, opravdano društvenom stabilnošću i mirom.

1.2. Zaborav kršćanstva u ne-ujedinjenoj Europi

Za našeg autora javni zaborav kršćanstva ima svoju očitu reperkusiju u činjenici da *okupljene* europske zemlje nisu stvarno *ujedinjene*.¹² Posljedica je to nemogućnosti pronalaska zajedničke *duše* tih zemalja, kao prethodne i pretpolitičke snage koja stvarno ujedinjuje. Izvorno, s ocima Europe, demokršćanima i vjernicima K. Adenauerom, R. Schumanom, A. de Gasperijem i J. Monnetom, put ujedinjavanja Europe bio je bitno motiviran racionalnom dimenzijom kršćanstva kao jezgre zajedničkoga kulturnoga, moralnoga i vjerskog naslijeđa europskih naroda.¹³ Pritom se nije zaboravljao ni gospodarski vid ujedinjavanja zajedničkih interesa, s ciljem cjelovitog očuvanja Europe na svjetskoj sceni.¹⁴

U skladu s novom liberalnom teorijom, ujedinjenje je pošlo čisto ekonomskim putem, pod vidom zajedničkoga gospodarstva, pravde, vanjske politike i sigurnosti.¹⁵ Tako se "od duše prešlo na

---

¹¹ Zbog činjenice da se Europa podijelila na katolike i protestante te da model *cuius regio, eius et religio* nije mogao egzistirati bez saveza trona i oltara, za liberalnu revoluciju u 19. stoljeću činilo se boljim politički primijeniti filozofski princip H. Grotiusa (17. st.) *etsi Deus non daretur*. Vjera je shvaćena kao razjedinjavajući element i kao takva nema mjesta u politici, pravu, ekonomiji i uopće u javnom životu. Tako jedna zemlja s više religija više neće biti recept za rat. Usp. S. Ferrari, Società civile, laicità dello Stato e libertà di religione, *La Rivista del Clero Italiano*, 95 (2014.) 1, 18-34; D. Miller (ur.), *Blackwellova enciklopedija političke misli*, sv. 1, 336.

¹² Usp. M. Pera, *Zašto se trebamo zvati kršćanima?*, 64-101.

¹³ De Gasperi i Schuman uskoro bi mogli postati novi blaženici Katoličke Crkve.

¹⁴ Kratki prikaz povijesti, ciljeva i institucija Europske unije vidi na: <http://ec.europa.eu> (29. 4. 2014.).

¹⁵ Indikativno je da sam naziv "Europska unija" nastaje 1992. godine u kontekstu planiranja monetarne unije (uspostavljena 1999.), kako je ukazano u: Ž. Tanjić, *Elementi kršćanske baštine u stvaranju ujedinjene Europe*, *Nova prisutnost*, 1 (2003.) 1, 61-80, ovdje 63. Navedeni je rad izvrstan primjer teološki pozorne misli na pitanja kršćanskog identiteta Europe, s posebnim osvrtom na doprinos Ivana Pavla II.

noge”.¹⁶ Temeljni je, dakle, problem što se Europa prvo ujedinila ekonomski, a onda pošla u potragu za stvarnim temeljem toga jedinstva koje se pokušalo naći u pravnom ujedinjenju, što je trebalo jamčiti potpisivanje i ratificiranje raznih zajedničkih dokumenata.¹⁷ Drugim riječima, “‘Europejac’ više nije vlastito ime ili stroga odrednica, ne označuje *toga* građanina *te* nacije [...] u *toj* geopolitičkoj zoni, nego zapravo člana nekoga neodređena kraljevstva načela, vrednota i prava”.¹⁸ Jednostavno rečeno, Europljani se ne osjećaju ujedinjenima.¹⁹

Po definiciji, ujedinjavanje Europe mora počivati na jednom i za sve narode istom *identitetu* kao preduvjetu za europsku naciju i političku uniju. “Imati isti identitet znači osjećati istu idejnu pripadnost, uočavati veze bliskosti, solidarnosti, sudbine, obveza, prvenstveno obveze ljubavi i poštovanja prema vlastitoj povijesti, tradiciji i zemlji. Identitet znači identificirati se, ali i razlikovati se: tko kaže ‘mi’, samim tim se razlikuje od ‘drugih’”²⁰

Povijesno i konceptualno, Europa taj identitet ne može pronaći izvan kršćanstva. Unatoč složenosti europske povijesti i tradicije – spuštene s triju brežuljaka: Sinaja, Akropole i Golgote, i njezina tri glavna grada: Jeruzalema, Atene i Rima – europsko »mi« uvijek se crpilo iz kršćanstva. Ono je Europi dalo krštenje, prethodnu snagu koja je oblikovala život i Europu u cjelini obilježilo Kristom. »Kršćanstvo je duša Europe ne zato što se nije pomiješalo s drugim kulturama, nego jer ih je objedinilo, artikuliralo, stopilo, složilo u sliku koja je zemlju na koju su se iskrcali Petar i Pavao pretvorila u ‘kršćanski kontinent’.”²¹

¹⁶ M. Pera, *Zašto se trebamo zvati kršćanima?*, 79.

¹⁷ Slabost ovakva pristupa identitetu, za Peru, zorno pokazuje *Povelja o temeljnim ljudskim pravima* (Nica, 2000.). Naime, u njoj se govor o europskom identitetu kreće u okvirima vrijednosti koja općenito vrijede za sva ljudska bića kao takva. Iz tog određenja ne može se utvrditi tko je Europljanin i po čemu se on u svom identitetu prepoznaje i razlikuje. Možemo reći da su u spomenutom dokumentu (opće) posljedice identiteta postavljene na mjesto uzroka. Usp. M. Pera, *Zašto se trebamo zvati kršćanima?*, 82-83.

¹⁸ *Isto*, 83.

¹⁹ Zato se u Europi rijetko čuje: “volim *svoju* Europu”, “ponosan sam na i spreman sam se boriti za *svoju* Europu”, “*mi* iz Europe, *naše* domovine”. Dakle, građanin pojedine europske države ne osjeća se građaninom Europe. Usp. *Isto*, 89-90. Na isto ukazuju i svakodnevnih politički pozivi da se na Bruxelles ne gleda kao na “one tamo”, nego kao na “mi”. S druge strane, euroskepticizam više nije tek izraz sporadičnih radikalnih mišljenja, već kao stav dobiva uzlaznu putanju.

²⁰ *Isto*, 78.

²¹ *Isto*, 102. Ista logika u: Ivan Pavao II., *Ecclesia in Europa*, 24.108.

Vraćanje današnje Europe na pravi put nailazi na velike zapreke. Prema talijanskom filozofu, prva je od njih suvremena svijest o multikulturalnosti same Europe, koja podrazumijeva da većina (inače nositelj identiteta) treba biti krajnje osjetljiva prema manjinama radi suživota i trajnog mira. Inzistiranje na kršćanskim korijenima većine u Europi vodilo bi u nove probleme i sukobe pa čak i ratove. No ova se zapreka pokazuje samo kao praktična primjena druge i puno bitnije zapreke. Europa je prihvatila laičku jednadžbu za koju smo pokazali da je antikršćanska jer teži odbacivanju vjerskoga iz javnog područja i utjecaja.²² Pritom nedostaje teorija i praksa što Europa zaista jest i što bi trebala biti da bude istinski ujedinjena. Spomenute zapreke tako Europi oduzimaju njezin »mi«, bez kojeg nema ni stvarnog razlikovanja od "njih".

1.3. Zaborav kršćanstva u srazu s relativizmom

Spomenuta distinkcija – "mi" i "drugi" – proizlazi iz identiteta shvaćenog kao identificiranje, ali i nužno razlikovanje. Zato je za Peru posve legitimno i nužno svoj identitet, i sve dobro koje iz njega proizlazi, vidjeti kao vrijednosno *bolji od* drugoga. U dominantnoj ideji multikulturalnosti, pak, ovakvo gledanje na identitet nije korisno i ne odgovara pomami političke korektnosti, držeći kako se uvođenjem ideje *boljega* samo ukazuje na nedostatke drugih, stvarajući u njima osjećaj nelagode. Osim što je beskorisno, čitanje identiteta pod vidom *boljeg* je nemoguće, jer ne postoje kriteriji po kojima se ovako zasnovan hijerarhijski može utvrditi. Tako smo došli do temeljnog postulata relativizma,²³ suvremenog liberalizma, prema kojem ne postoje prethodni izvanjski kriteriji po kojima bi se mogle mjeriti ili zahtijevati vrednote određenog identiteta i pripadajuće mu kulture. Zbog toga svaka kultura treba imati svoje kriterije vrijednosti, koje drugi ne mogu procjenjivati, nego ih trebaju poštivati.

No relativizam pokazuje i svoju nedosljednost kad *ipak* zastupa kako su neke vrijednosti (tolerancija, demokracija i sl.) *bolje* vrijednosti i moraju vrijediti za sve. Nad njima bdije i provodi ih laička država koja sebi, u maniri "državne religije", uzima za

---

²² Preambula *Povelje* iz Nice spominje da je Europska unija svjesna svoga duhovnog naslijeđa, ali namjerno ne želi reći kojega. Isto tako, europski *Ustav* priznaje da se Unija nadahnjuje i na vjerskom naslijeđu Europe, a da pritom ne kaže koje je ime tom naslijeđu. Usp. M. Pera, *Zašto se trebamo zvati kršćanima?*, 98-99.

²³ Usp. *Isto*, 108-125.

pravo monopol u odlučivanju što je moralno dobro.²⁴ Temeljeći se na zamišljenim idealima, takva država postaje paternalistička i totalitarna, diktatorski nastrojena spram kršćanskog identiteta europskog čovjeka. Relativizam i liberalizam na koncu se pokazuju kao inauguracije apsolutizacije jednoumlja koje se radikalno suprotstavlja kršćanstvu, želeći ga potisnuti u posve osobno i privatno.²⁵ Tako se, poentira Pera, u Europi danas odvija novi religijski rat između onih koji kršćanstvu, i općenito religiji, priznaju javni smisao i onih koji religiju reduciraju na privatnu i skrivenu sferu europskog života.

Relativizam pogoduje i koncepciji da o tome što je uistinu dobro, a što zlo, može odlučiti i glasačka kutija, što ukazuje na vrludanje etičkih zakonodavstava između etike načela (koja je po sebi neosjetljiva za okolnosti) i etike posljedica (koja važe od slučaja do slučaja, određujući dobro na temelju posljedica), opet čineći nejasnim sama načela i njihovu pred-političnost.

Prema našem autoru, relativizam ima još jednu slabost. On paralizira i razoružava Europu u srazu s onima koji niječu poredak u kojem kao "mi" želimo živjeti, ili se takvom poretku protive. Iz te se paralize rađa osjećaj krivnje. Nahranjena relativizmom, većina se osjeća neugodno pred manjinom, počinje misliti da je bezobzirna i neosjetljiva za razlike. Postaje nesigurna i počinje se stidjeti svoga, makar nejasnoga, "mi", strahujući od novih sukoba i neprijatelja. Zajednički identitet time dodatno slabi, a manjine obdarene ustupcima polako zauzimaju mjesto identiteta većine.²⁶ Europa zato izgleda kao da se predaje, a ne ujedinjuje:

²⁴ Da ta uloga nadilazi državu, svjedoči niz paradoksa: rastu kazne za vožnju bez pojasa, ali se dopušta i eutanazija djece; propagira se zdrava prehrana, ali se tolerira umjerena količina droge; država je pažljiva prema ukopu, ali je spremna s njim i požuriti; priznaje prava životinja, ali je ljubazna prema moćnicima koji krše ljudska. Usp. *Isto*, 145. Iako prelazi granice ovoga rada, vrijedi ukazati na Perinu tezu o sudbenom imperijalizmu: danas sudci tumače i ustavna načela, posebno onda kad ustav ne pruža željene odgovore. Tako, npr., nije talijanski parlament odobrio eutanaziju, nego sud. Radi se o pravoj diktaturi: nameće se, naređuje, ali se nikome ne odgovara. Usp. *Isto*, 146-147.

²⁵ Usp. J. Ratzinger, *Kršćanstvo i kriza kultura*, 34-35.

²⁶ Kad se manjinama dopustilo pravo ispovijedanja svoje vjere, polako se prešlo na načelo da nijedna vjera ne smije biti diskriminirana, potom na načelo da vjera jedne skupine, pa i većine, vrijedi jednako kao sve druge vjere. A onda se zaključilo kako vjera većine smeta vjerama manjina. Sljedeći korak je uvjerenje da se većina treba povući jer ugrožava manjine. Tako se danas u Europi čestitaju *blagdani*, a ne Božić i Uskrs, ali je zato isticanje blagdana manjina potvrda suživota. Usp. M. Pera, *Zašto se trebamo zvati kršćanima?*, 123-124. Isto se vidi i kad europsko društvo kažnjava one koji obeščašćuju vjeru Izraela

ona je "utvara koja se posvuda materijalizira, ali je nigdje nema. Moćna, ali neodlučna. Bogata, a nekonkurentna. Poželjna, ali nepristupačna. Mišićava, ali miroljubiva. Ni međuvladina ni zajednička. Uvijek na pola puta."²⁷

2. VELUTI SI DEUS DARETUR

2.1. ... Ako europski liberalizam želi imati temelj

Borba (službene) Europe da u Ustavu ne spominje svoje judeokršćanske korijene, skrivanje kršćanskih simbola, bezlični izgled novčanica eura, zabrana Papinog nastupa na javnom sveučilištu, zaborav reciprociteta između prava drugih u Europi i prava kršćana izvan Europe,²⁸ samo su neki od problema čija se dubina bolje shvaća u svjetlu Perine kritike suvremenog liberalizma pod vidom zaborava kršćanstva.²⁹

Liberalizam je izgradio slobodno i otvoreno društvo te održava europski mir shvaćen kao odsutnost rata. No može li se reći da je on izgradio dobro, pravedno i kreposno društvo? Za talijanskog filozofa, ne samo da nije uspio, nego je u suvremenoj inačici postao u teoriji neodrživ, a u praksi razoran. Razlog tomu je izdaja vlastitih temelja i zaborav kršćanstva kao tradicionalne vjere svojih otaca iz koje se, makar u deističkoj prizmi, crpio osnovni sadržaj liberalizma: Božji zakoni su prethodno, i neotuđivo, upisani u ljudsku narav i kao takvi jamče društvenu stabilnost.

Izvorno, liberalna država ne počiva na instituciji Crkve, već se podređuje ljudskom razumu koji je sposoban evanđeoske vrijednosti pretvoriti u racionalne imperATIVE. U takvoj državi vjera treba biti konstitutivan element javnog područja i oblikovanja zajedničke kulture i etičkih normi. Zato je izvorni liberalizam u kršćanstvu, kao vjeri i tradiciji koja prožima Europu, pronalazio limfu za sve liberalne kreposti. Pod vidom ukorijenjenosti *ethosa* i kreposti liberalizma u kršćanstvu, možemo čak reći da su

---

ili islama, dok se kod vrijeđanja kršćanstva poziva na slobodu mišljenja kao na vrhovno dobro. "Sloboda mišljenja međutim nailazi na svoju granicu u tome da ona ne može uništiti čast i dostojanstvo drugoga; ona nije sloboda lagati ili gaziti ljudska prava." J. Ratzinger, *Europa*, 32. Usp. *Isto*, 66.

²⁷ M. Pera, *Zašto se trebamo zvati kršćanima?*, 75.

²⁸ Papa Franjo traži i ponizno moli da se poštuje ovaj princip. Usp. Franjo, *Evangelii gaudium*, apostolska pobudnica, KS, Zagreb, 2013., 253.

²⁹ Usp. M. Pera, *Zašto se trebamo zvati kršćanima?*, 50-63.

kršćanstvo i liberalizam na neki način slični, odnosno da s povijesne točke gledišta postoji bitna sličnost između kršćanskoga Boga i, da tako kažemo, Boga liberalne države.

Postaje razvidno da današnju laičku protukršćansku jednadžbu primarno i paradoksalno dekonstruira sama vizija autentičnoga liberalnog poretka dana na samom njegovu početku, u viziji njegovih otaca. Suvremenu, dakle, jednadžbu treba odbaciti kao neautentičnu. Istinski liberal treba reći da je kršćanin, misleći i potvrđujući tako da se njegov liberalizam izvorno temelji na kršćanskoj vjeri i etici. To ne znači da liberal nužno mora biti i vjernik, odnosno onaj koji s Crkvom *vjeruje u Boga* po objavi Isusa Krista. Liberal je kršćanin kad *vjeruje da je* kršćanska vjera preobrazila svijet i konstitutivno oblikovala europsku kulturu, ugrađujući u nju vrijednosti ljubavi, jednakosti, slobode i dostojanstva svih ljudi kao nitko prije i poslije, a čije se europski oblikovane posljedice trajno osjećaju kao dobro i civilizacijsko naslijeđe.

Zato talijanski senator razlikuje kršćanina po vjeri i kršćanina po kulturi. Prvi kršćansku vjeru doživljava kao milost i otajstvo, slavi je i po njoj živi, a da je nikome ne nameće. Za drugoga, pak, kršćanstvo je naslijeđe kreposti, običaja i kulture, koje kao osnova, usmjerenje i znak nade prožima i oblikuje njegov javni i osobni život.³⁰ Prema tome, ispravno prihvatiti europski oblikovane vrijednosti (ljudskog dostojanstva, slobode, jednakosti, solidarnosti, brige za siromašne, razuma, znanosti, demokracije, pravne države, razdvojenosti politike i religije i dr.), znači razumjeti njihovo kršćansko vrelo koje stoji u temelju pravog liberalizma.

Konstitutivna povezanost kršćanstva i liberalizma ne ukazuje na potrebu novog pokrštavanja Europe ili brisanje distance između Crkve i države. Ona smjera na potrebu življenja *veluti si Deus daretur* na razini kulture i vrijednosti, kako je to izrekao kardinal Ratzinger, a prihvatio senator Pera.³¹ Time se otvara prilika za povratak kršćanskoga u europski kontekst, ali i za obnovu suvremenog liberalizma uranjajući u izvornu viziju svojih otaca. Polazište ovakve hermeneutike europskog života je istina kršćanske vjere i europske civilizacije: "Vjera u Boga stvoritelja najsigurnije je jamstvo dostojanstva čovjeka. Nikome ne može biti nametnuta,

³⁰ Razlikovanje je nužno, jer činjenica da je kršćanstvo proželo tri bitne odrednice europske kulture (*logos, ethos i nomos*) ne znači da je ono kao otajstvo postalo dominantna europska društvena svijest. O tomu više u: Š. Marasović, Površina ili površnost, *Nova prisutnost*, 2 (2004.) 1, 25-58.

³¹ Usp. J. Ratzinger, *Kršćanstvo i kriza kultura*, 39. Očit je utjecaj B. Pascala i I. Kanta.

ali jer je veliko dobro za zajednicu, može postavljati zahtjev da je poštuju i nevjernici."³² Prema tome, sloboda pojedinca, vjernika i nevjernika, kršćanina i onoga koji u Europi to nije, i dalje ostaje jasno neugrožena. No, živeći *veluti si Deus daretur*, svi su oni dobili potporu i kriterij oblikovanja europskog identiteta.

Talijanski filozof želi ukazati na još jednu sastavnicu unutar spomenute razlike između europskih kršćana. Razvidno je da u definiciju kršćanina po kulturi nužno ne ulazi i obveza vjeroispovijesti. Takav Europljanin može biti agnostik i ateist, ali javno živi *veluti si Deus daretur*. No time Pera ne priječi ono što Ratzinger naziva skokom vjere.³³ Naime, kršćanin po kulturi nije zatvoren spram iskustava božanskoga koje ga nadilazi i nije samo ukopan u činjenici da je dovoljno priznati utjecaj kršćanstva izvan granica kršćanskih Crkava. Ne, i takav je europski kršćanin otvoren širini ljudskog iskustva u svim njegovim dimenzijama, pa tako i iskustvu božanskoga koje nadilazi njegovo jastvo.

2.2. ... Ako Europa želi biti ujedinjena

Perina hermeneutika temeljne slabosti suvremenog liberalizma baca svjetlo i na krucijalnu slabost današnje Europe.³⁴ I ona je zaboravila svoje izvorne premise. Zaboravila je da su oci Europe bili "objektivne i inteligentne osobe sa zdravim političkim realizmom: no, taj je realizam bio ukorijenjen na čvrstu terenu kršćanskoga *Ethosa* koji su prepoznavali kao *Ethos* razuma".³⁵ Prema tome, za Ratzingera je "neosporiva povijesna uloga kršćanske vjere u tome što je *dala život* Europi".³⁶

Za talijanskog filozofa Peru, Europa se treba priznati kršćanskom ako se hoće ujediniti i ako hoće uspješno integrirati drugačije. Budući da je kršćanska vjera na kulturološkoj i etičkoj razini dala odlučujući doprinos u formiranju europskog identiteta, ta povijesna činjenica treba biti odlučujući čimbenik formiranja još uvijek nepostojećeg europskog jedinstva, kao i odgovor na pitanje što je specifično europsko i zašto europski narodi imaju iste moralne

---

³² Isti, *Europa*, 42. Isto tako, pozivanje na Dekalog moglo bi biti od presudne važnosti za ozdravljenje razuma. Usp. *Isto*, 66.

³³ Isti, *Uvod u kršćanstvo. Predavanja o Apostolskom vjerovanju*, KS, Zagreb, 2002., 23-28.

³⁴ Usp. M. Pera, *Zašto se trebamo zvati kršćanima?*, 101-107.

³⁵ J. Ratzinger, *Europa*, 117.

³⁶ *Isto*, 118.

vrijednosti. Drugim riječima, snaga stvaranja jedna europske nacije leži u njezinoj zaboravljenoj duši, koju treba crpiti iz svoga *kulturnog identiteta*,³⁷ kojemu kršćanstvo pripada na konstitutivan način. Put pronalaska te duše put je svojevrsne duhovne promjene koja vodi novom načinu života *veluti si Deus daretur*.

Danas se europske države razumijevaju kao sekularne, odnosno laičke, što bi značilo da europske države nisu konfesionalne i da njihovi građani imaju pravo da im se ne nameće odnos prema vjeri. Pera, očito, to ne dovodi u pitanje, jer predstavlja stečevinu europske civilizacije, u svojoj biti prouzročene gibanjima u samom kršćanstvu.³⁸ No pritom se ne smije zaboraviti sljedeće: ako se u svim važnijim dokumentima tvrdi da europske države *priznaju* i *poštuju* temeljna ljudska prava, to znači da ta ista prava prethode državi, odnosno da pripadaju čovjeku ukoliko je čovjek. Prema tome, europske sekularne države moraju postati svjesne da su njezini moralni temelji prethodne snage koje proizlaze iz judeokršćanske tradicije čovjeka stvorenog na sliku Božju. Govoriti, pak, kako ti temelji leže u čistom humanizmu, značilo bi ili upotrebu drugačijeg načina izražavanja za isti sadržaj ili pak rastjelovljenje i razvodnjavanje stvarnoga povijesnog vrela istih prava.

Europa treba dušu da bi se ujedinila i zato "Europa treba *vjersku dimenziju*".³⁹ Iako je kroz povijest kršćanstvo donijelo razne podjele unutar europskih naroda, povijesno ostaje neprijeporno da stoji u temelju europskog identiteta koji je oblikovao te iste narode. Zato je za Peru europsko priznavanje javne funkcije kršćanske religije na kulturološkoj i etičkoj razini nužno ako ta ista Europa ne želi izgubiti samu sebe. "I danas odgovornost pred Bogom i ukorjenjivanje u velikim vrijednostima i istinama kršćanske vjere –

³⁷ "Kulturni identitet znači kontinuitet duboke svijesti oko nekih vrijednosti koje čine neku kulturu, kontinuitet svijesti koja nam govori da smo isti usprkos različitosti. Radi se ipak o dinamičkom pojmu koji podrazumijeva i različitost i sličnost s 'drugima'. [...] On nije nastao dekretom, nego 'svakodnevnim plebiscitom' koji je postao svojina određene zajednice. Zato odgovornost za kulturni identitet ne može preuzeti vlada, jer nije pitanje moći, nego kolektivne svijesti." M. Jurčević, Nacionalni i kulturni identitet u europskoj zajednici, *Riječki teološki časopis*, 24 (2004.) 2, 325-336, ovdje 329.

³⁸ O tom odnosu vidi više u: R. Rémond (ur.), *Velika iznahašća kršćanstva*, KS, Zagreb, 2010.

³⁹ Ivan Pavao II., *Ecclesia in Europa*, 116. Usp. Benedikt XVI., *Caritas in veritate*, enciklika, KS, Zagreb, 2009., 56; HBK, *Pismo hrvatskih biskupa povodom pristupnih pregovora za ulazak Republike Hrvatske u Europsku Uniju*, GK, Zagreb, 2010. Ukazujemo i na izvrstan prikaz Ratzingerova pogleda na odnos religije i sekularne države: I. Raguž, Papa Benedikt XVI. o Crkvi, državi i politici, *Bogoslovska smotra*, 77 (2007.) 2, 419-435.

vrijednostima koje idu izvan pojedinih kršćanskih vjeroispovijesti, jer su svima zajedničke – jesu sile neophodne za izgradnju ujedinjene Europe koja je mnogo više od jedinstvena gospodarstva: zajednica i utvrda prava, ne samo za sebe samu već za čitavo čovječanstvo."⁴⁰

2.3. ... Ako Europa želi biti bolja od drugih

Europski moto "ujedinjeni u različitosti" podrazumijeva integraciju. No, ako se javno u Europi treba živjeti *veluti si Deus daretur* polazeći od kršćanskog identiteta, znači li to da se pod integracijom misli na obraćenje vjerskih manjina na kršćanstvo? Za našeg je autora upravo kršćanski identitet Europe jamstvo koje razgraničuje pravu integraciju od drskosti i netolerancije, jer je kršćanska poruka bitno univerzalna u navještaju dostojanstva svih ljudi. Prema tome, tko u kršćanstvu vidi zapreku za uključivanje svih u europski život, u konačnici podržava dezorijentiranu i lošu europsku savjest.⁴¹

No u skladu s već ukazanim Perinim razlikovanjem kršćanina po vjeri i kršćanina po kulturi, postaje razvidno da se za pravu integraciju ne traži *vjersko*, nego *građansko* obraćenje. Priznanje kršćanstva kao duše koja ujedinjuje ne dovodi do toga da svi u Europi trebaju postati kršćani vjernici. Ali svi trebaju biti europski državljani. Što to konkretno znači? Jednostavno rečeno, spomenuto će se postići ako svaka manjina prevede europske vrijednosti (ili barem sadržaje europske *Povelje*) u rječnik svoje kulture. Uspješna integracija, koja počiva na spomenutom prevođenju, zato podrazumijeva *nužna* odbacivanja onih dijelova kulture manjina koje se očito protive europskoj, zatim reinterpretaciju onih dijelova koji su dvojbeni u odnosu na europsku kulturu, kao i osuvremenjivanje onih dijelova kulture za čiju se potrebu ukaže ta nužnost u suživotu s europskom kulturom.⁴²

Prevođenje europskih vrijednosti u jezik pojedine manjinske europske kulture proizlazi, dakle, iz same naravi uspješne integracije te zdravih uzajamnih interesa koji se ne zasnivaju

---

⁴⁰ J. Ratzinger, *Europa*, 118.

⁴¹ Usp. M. Pera, *Zašto se trebamo zvati kršćanima?*, 126-160.

⁴² Pera u islamskom načinu života uočava slabo vrednovanje europskog moralnog naslijeđa (sloboda vjere i bogoštovlja, jednakost muškarca i žene i sl.). Usp. *Isto*, 138.

na relativizmu.⁴³ Ići drugim putem, značilo bi dodatno slabjeti europsku povezanost, pri čemu bi Europa postajala sve manje privlačna kao posebno i poželjno mjesto. Svjedoči to i činjenica da današnji pristupi integraciji nisu doveli do pravog učinka. Štoviše, na Europu se sve više počinje gledati kao na priliku za osvajanje. Tome na poseban način svjedoči i relativizam koji, svojom praksom multikulturalnosti i osjećajem stida i straha spram manjina, kao dominantna svijest i dalje oblikuje europsku *formu mentis*. Talijanski je senator pokazao da je "dogma relativizma"⁴⁴ u konačnici posve nespojiva ne samo s pravom integracijom nego i s izvornim liberalnim učenjem, upravo zbog njegove sličnosti s kršćanstvom, odnosno prethodnim i neovisnim utemeljenjem temeljnih ljudskih prava na istini čovjekove stvorenosti od Boga.⁴⁵

U kontekstu kritike relativizma i ukazivanja na njegovu štetnost, teološki je posebno vrijedna Perina teza prema kojoj međureligijski dijalog – shvaćen u užem i tehničkom smislu kao doktrinarni dijalog vjera – nije moguć. Odnosno, takav je dijalog otpočетка osuđen na neuspjeh budući da mu se pretpostavlja teološki zajedničko tlo koje jednostavno ne postoji.⁴⁶ Dijalog se, kako ga se općenito shvaća, redovito odvija u okviru spremnosti na preispitivanje vlastite istine, sve do njezinih ozbiljnih korekcija pa i odbacivanja pojedinih dijelova. Takav, nazovimo ga doktrinarni dijalog, očito nije moguć a da se sama istina ne dovede ozbiljno u

⁴³ Diktatura relativizma zapreka je pravoj integraciji, jer pripadnike drugih religija u Europi, za koje vjera nije stvar izbora, najviše vrijeđa pokušaj izgradnje društva bez Boga. "Europa voli islam zbog istih razloga zbog kojih islam Europu mrzi: zbog njezina laicizma, relativizma, multikulturalnosti i obezvrjeđivanja vjerskog osjećaja. A Europa islamu nudi dijalog iz istoga razloga zbog kojega ne zna i ne želi više govoriti sa samom sobom: zbog odbacivanja vlastitih korijena. U tim se uvjetima sve izvrće: razumijevanje islama znači šurovanje, ujedinjenje znači prijanjanje, poštivanje znači podlaganje, natjecanje znači predaju. Integracija muslimana znači muslimansku okupaciju." *Isto*, 139. "Za svjetske kulture apsolutna svjetovnost koja se oblikovala na Zapadu nešto je duboko tuđinsko. One su uvjerenе da svijet bez Boga nema budućnost. Stoga nas upravo multikulturalnost poziva da iznova uđemo u sebe same." J. Ratzinger, *Europa*, 33. Usp. *Isti, Kršćanstvo i kriza kultura*, 25.

⁴⁴ *Isti, Vjera – Istina – Tolerancija. Kršćanstvo i svjetske religije*, KS, Zagreb, 2004., 65.

⁴⁵ O opasnostima teološkog relativizma, nesigurnosti i popustljivosti Crkve te njezinom koketiranju s modernošću, usp. M. Pera, *Relativizam, kršćanstvo i Zapad*, 412-414.

⁴⁶ Nisu neproblematične ni multireligijske i međureligijske molitve. Usp. J. Ratzinger, *Vjera – Istina – Tolerancija*, 64 s. 94-98.

pitanje, što je posve neprihvatljivo.⁴⁷ Prema našem autoru, dakle, međureligijski dijalog treba razumijevati i voditi kao međukulturalni dijalog, pri čemu se dogmatska jezgra, ali i njezine interpretacije, ne mogu dovesti u pitanje, jer dijalog ovdje ne može biti instrument otkrivanja istine. "Dijalog se, dakle, ne može voditi o istini Alahovih riječi, nego o posljedicama koje ljudi iz njih izvuku, o učinjenim djelima. Ne može, dakle, biti međureligijski, nego međukulturalni. Ne smije se raspravljati, recimo, o Trojstvu, o pretvorbi, nego se mora raspravljati o jednakosti, jednakopravnosti, slobodi, snošljivosti, itd."⁴⁸

Tako shvaćena narav i svrha dijaloga zasnovanoga na kulturalnim, a time i etičkim posljedicama u osnovi religioznog opredjeljenja, odnosno na usporedbama različitih vjerskih sustava kroz njihove kulturne posljedice, princip je koji dopušta i da se pojedina vjera, s njezinim utjecajem na kulturu, označi kao vrijednosno *bolja* od druge, pri čemu ovo *bolje* ide onkraj suda koja je vjera *prava* ili *kriva*. Ako se dijaloškom usporedbom dade zaključiti da jedna vjera *bolje* poštuje temeljna ljudska prava, odnosno time proizvodi *bolje* kulturne posljedice, za nju se može reći da je kao takva *bolja* u odnosu na druge. Za Europu bi to značilo postojanje povijesnoga i kulturološkog kriterija prema kojem bi za nju kršćanstvo, odnosno europski način života koji u kršćanstvu pronalazi svoj identitet, bio bolji od drugih.

4. ZAKLJUČAK

Političko-filozofska refleksija Marcella Pere pokušaj je približavanja kršćanstva i Europe putem ponovnog otkrivanja

---

⁴⁷ U spomenutom pismu (usp. bilješka 3) Benedikt XVI. izričito je podržao ovu Perinu tezu, što je dočekano kao objava Papine nove distance od međureligijskog dijaloga. Teološki gledano, posebno je važan ukaz na pravu narav međureligijskog dijaloga. Za razliku od ekumenskog dijaloga, koji ima za cilj ostvarenje punog jedinstva kršćana u jednoj Kristovoj Crkvi, istinski međureligijski dijalog ne teži stvaranju univerzalne sinkretističke religije. Takav pothvat stavio bi srce kršćanskog *creda* u zagrađu. Uvjereni smo da je Papa upravo to htio naglasiti. Dijalog treba shvatiti kao susret i razgovor unutar pozitivnog odnosa prema drugima. Kulturološki dijalog u osnovi religioznog opredjeljenja služi za izgradnju mira, brige oko vjerske slobode svih te zaštite dostojanstva ljudskoga života. Ne treba zaboraviti da misija *ad gentes* zadržava svoju snagu i nužnost naviještanja Istine spasenja, pri čemu se jednakost kao pretpostavka za dijalog razumijeva na razini osobnog dostojanstva, a ne doktrine. Usp. Kongregacija za nauk vjere, *Dominus Iesus. Deklaracija o jedincatosti i spasenjskoj univerzalnosti Isusa Krista i Crkve*, KS, Zagreb, 2000., 22.

⁴⁸ M. Pera, *Zašto se trebamo zvati kršćanima?*, 138.

istine kako je europski kulturni identitet nutarnje i bitno povezan s kršćanstvom kao tradicionalnom i povijesnom religijom samih Europljana. To je pokušaj koji ne poziva na vjersko obraćenje, premda mu nije zatvoren, nego na građansko i kulturološko obraćenje vidljivo u zajedničkoj svijesti i stavu o povijesnom vrelu europskih vrijednosti. Dakako, kršćanstvo nije samo kultura.⁴⁹ Ono je u svojoj jezgri apostolski *Credo* koji se ispovijeda, slavi i živi. No, ne postoji rastjelovljena vjera niti u sebi razdijeljeni vjernik. Vjera oblikuje čovjeka i narod u svim njegovim dimenzijama, što postaje posebno vidljivo u kulturi kao sveukupnosti čovjekova djelovanja.

Pera se zalaže za vrijednosno ujedinjenje Europe, koje zaboravom kršćanstva i dalje ostaje neostvareno. Izvorne premise liberalizma i projekta ujedinjene Europe trebaju nanovo osvijetliti istinu da izvan kršćanstva Europa ne može pronaći svoju dušu kao prethodnu snagu koja će sve Europljane ujediniti u jednu europsku nad-naciju koju oblikuje isti kulturološki identitet i koju prožimaju iste moralne vrijednosti. A to je prvi preduvjet političkoga i gospodarskog ujedinjenja Staroga Kontinenta.

“Jedinstvo u različitosti» po definiciji traži vlastiti identitet i moguće je samo s vlastitim identitetom kao osnovnim uvjetom jedinstva i različitosti, baš kao što se nekoć kršćanstvo pokazalo u jedinstvu Mojsijeva zakona, grčkoga razuma, rimskog prava i svojstava germansko-slavenskih naroda.⁵⁰ Europljani stoga trebaju iznova početi živjeti kao kršćani po kulturi. Drugim riječima, *veluti si Deus (Christus) daretur*, jer »živimo li kao kršćani, svi ćemo biti svjesniji, pažljiviji i spremniji. Ne ćemo čudorednost odvajati od istine, ne ćemo moralnu autonomiju miješati s pojedinačnim slobodnim izborom, ne ćemo se prema pojedincima koji se rađaju ili umiru ophoditi kao prema stvarima, ne ćemo pristajati da se sve želje pretvore u prava, ne ćemo ograničavati razum samo u okvire znanosti, ne ćemo se više osjećati usamljenima u društvu nepoznatih ni potlačenima u državi koja nas prisvaja jer se sami više ne znamo orijentirati.”⁵¹

⁴⁹ Usp. O. De Bertolis, Dobbiamo dirci cristiani?, *La Civiltà Cattolica*, 160 (2009.) 3816, 574-586, ovdje 586.

⁵⁰ Ujedinjavajuća snaga kršćanstva teološki proizlazi iz Isusa Krista: u njemu postoji ontološka razlika Boga i čovjeka koja je istovremeno i njihovo najveće ontološko jedinstvo. Što je, dakle, veća razlika sjedinjenih, to je veće njihovo jedinstvo, i obratno. Usp. M. Babić, Teološki pogled na Europu, *Bogoslovska smotra*, 82 (2012.) 4, 839-853., ovdje 840-841.

⁵¹ M. Pera, *Zašto se trebamo zvati kršćanima?*, 159.

"VELUTI SI DEUS DARETUR"

Contribution to the Debate on European Oblivion of Christianity

Summary

Croatian membership in the European Union is a new opportunity to examine the discussions on connections between Christianity and Europe. As our contribution to these discussions, we analyze in the article the views of Marcello Pera regarding the place of Christianity in contemporary liberalism and in united Europe, and in confrontation with relativism and its practice of multiculturalism. At the same time it becomes clear that the ideas of contemporary liberalism and united Europe are not devoted to their original premises, which leads to oblivion of Christianity and to actual disunity of Europe. Europe cannot be united without its soul, i.e. without its identity which is conceptually and historically shaped by Christianity. In that sense, one can see the closeness of thoughts of agnostic Pera and Pope Benedict XVI.

Key words: Marcello Pera, Christianity, liberalism, European identity, united Europe, relativism, multiculturalism.